

Orient w literaturze

Literatura w Oriencie

Spotkania

red. Adam Bednarczyk, Magdalena Kubarek, Maciej Szatkowski

Orient w literaturze
—
Literatura w Oriencie
Spotkania

pod redakcją
Adama Bednarczyka, Magdaleny Kubarek, Macieja Szatkowskiego

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2014

Recenzent

Prof. dr hab. Lidia Kasarello

Projekt okładki

Adam Bednarczyk

Korekta

Magdalena Mordawska

Printed in Poland

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2014

ISBN 978-83-231-3356-8

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń

tel. 56 611 42 95, fax 56 611 47 05

e-mail: wydawnictwo@umk.pl

www.wydawnictwoumk.pl

Dystrybucja: ul. Reja 25, 87-100 Toruń

tel./fax: 56 611 42 38

e-mail: books@umk.pl

Druk: Drukarnia Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Spis treści

ADAM BEDNARCZYK, MAGDALENA KUBAREK, MACIEJ SZATKOWSKI Literatura jako miejsce spotkań z Orientem	9
--	---

LITERACKIE SPOTKANIA – ORIENT I OKCYDENT

MAREK M. DZIEKAN Wątki arabskie w literaturze polskiej XX wieku	17
--	----

DANIEL KALINOWSKI Czy istnieje literatura piękna polskiego buddyzmu?	35
---	----

MICHAŁ KURAN Obraz Orientu w twórczości Marcina Paszkowskiego i Samuela Twardowskiego – konfrontacje	47
--	----

CZESŁAW ŁAPICZ Adaptacje wątków orientalnych w piśmiennictwie Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego	67
--	----

MAŁGORZATA SOKOŁOWICZ Wizja Orientu w poezji romantyków francuskich (Lamartine – Hugo – Musset)	81
---	----

*PODRÓŻE, PODRÓŻNICY
I ICH ZAPISKI O ORIENCIE*

- ADAM BEDNARCZYK
Podróż ekscesarza Takakury do grot nieśmiertelnych mędrców 93
- GRZEGORZ GILEWSKI
„Kartki z podróży do Tyflisu” – miasto w świetle XIX-wiecznych
polskich relacji 115
- EWA GÓRECKA
Ciało Innego – obraz twarzy Japończyka we współczesnych polskich
relacjach z podróży do Kraju Kwitnącej Wiśni 129

*TRADYCJA, WSPÓŁCZESNOŚĆ,
TRANSGRANICZNOŚĆ
W LITERATURZE ARABSKIEJ*

- JOANNA GŁUCHOWSKA, MAGDALENA LEWICKA
Dwa języki, dwie kultury, dwie ojczyzny. Magrebijskie dylematy
tożsamości na przykładzie powieści *La disparition de la langue
française* Assia'i i Djebar 143
- MAGDALENA KUBAREK
Muzułmańska perspektywa w twórczości Nağība al-Kaylānīego 167
- MAGDALENA LEWICKA
Mądrość jest bronią wiernego. *Aqwam al-ālik fī ma'rifat aḥwāl
al-mamālik* Ḥayr ad-Dīn at-Tūnusīego (1822–1890). 179
- ADRIANNA MAŚKO
Współczesna historia Iraku w powieściach *Ogrody prezydenta*
Muḥsina ar-Ramlīego i *Ave Maria* Sināna Anṭūna 197

*PIĘKNO ORIENTU W ZNAKACH,
TEKSTACH I OBRAZACH*

KAMIŁA JUNIK-ŁUNIEWSKA
Tekstowa nie-obecność. O poezji Udajana Wadźpeji 209

MARCELINA LEŚNICZAK
Motyw lisa i kwiatów wiśni w twórczości Tanizakiego Jun'ichirō
(1886–1965) 219

*MIĘDZY ANEGDOTĄ A DYDAKTYZMEM –
BAJKI I OPOWIEŚCI
W LITERATURACH ORIENTALNYCH*

ALEKSANDRA JAROSZ
The Quail Story in Ikema-Miyakoan 237

BARBARA OSTAFIN
Bohater literatury adabowej – próba typologii 257

AGNIESZKA PATERSKA-KUBACKA
Pozycja bajki w literaturze chińskiej. Źródła pochodzenia bajek 269

WSPÓŁCZESNE CHINY OPOWIADANE W TEKSTACH

WOJCIECH RUCHNIEWICZ
Publicystyka zza Wielkiego Muru – Chiny widziane oczami
Israela Epsteina 279

MACIEJ SZATKOWSKI
Kapitalizm emocjonalny we współczesnym dramacie chińskim
na przykładzie *Zakochanego nosorożca* Liao Yimei
w reż. Meng Jinghuia 297

Noty o autorach tekstów 313
Spis fotografii 321

ADAM BEDNARCZYK, MAGDALENA KUBAREK,
MACIEJ SZATKOWSKI

Literatura jako miejsce spotkań z Orientem

W marcu 2014 roku Centrum Kultury Chińskiej, Pracownia Języka i Kultury Arabskiej, Pracownia Języka i Kultury Japońskiej z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu zorganizowały wspólnie konferencję poświęconą refleksji naukowej nad literaturami orientalnymi oraz ich recepcji w Polsce i Europie. Niniejszy tom stanowi kontynuację dyskusji rozpoczętej podczas obrad, których celem była wymiana doświadczeń i wiedzy, nie tylko w środowisku orientalistów z różnych ośrodków naukowych w całej Polsce, ale także polonistów i filologów zainteresowanych wpływami Orientu na twórczość europejskich twórców.

Zgodnie z podtytułem tomu – *Spotkania* – autorom niniejszej publikacji przyświecała idea ukazania miejsc styku Orientu z Okcydentem w literaturze i kulturze, stworzenia odmiennej perspektywy dla tego, co wspólne, ale także tego, co odmienne i egzotyczne w piśmiennictwie obu tych obszarów. Z jednej strony badacze-orientaliści podejmują w swoich rozważaniach problematykę literatury tworzonej w krajach orientalnych: świecie arabskim, Azji Południowej czy na Dalekim Wschodzie, od czasów średniowiecznych po dzień dzisiejszy, ukazując rozmaite wątki postacie i zjawiska obejmujące zarówno poezję, prozę dydaktyczną, twórczość ludową, dzienniki i relacje z podróży oraz współczesną beletrystykę, z dru-

giej strony poloniści i literaturoznawcy, analizując procesy interferencji i transferencji, ukazują ich produktywną recepcję w Polsce i Europie.

Literatura w Oriencie bez wątpienia posiada bardzo bogatą tradycję, a na przestrzeni wieków wypracowała własne, swoiste formy wyrazu artystycznego i odrębne gatunki. Wraz z rozwojem kontaktów pomiędzy Orientem i Okcydentem wpływała ona na rozwój twórczości literackiej w Europie, zarówno w średniowieczu (poezja anadaluzijska) czy w późniejszych okresach (XIX-wieczny orientalizm), jednocześnie sama podlegała wpływom, twórczo przyswajając sobie importowane z Zachodu wzorce, gatunki i nurty. Zetknięcie z egzotyczną literaturą i kulturą wywoływało różnorakie postawy, od zachwyty i naśladownictwa po niezrozumienie i odrzucenie. Często także recepcja poszczególnych dzieł przyczyniała się do powstania i utrwalenia mitów i stereotypów, które przez długi czas wypływały lub ciągle wpływają na postrzeganie Orientu w Europie. Najlepszym przykładem takiego zafałszowania jest *Księga tysiąca i jednej nocy*, która niewątpliwie pozostaje najbardziej popularnym dziełem literatury arabskiej, choć jej znajomość ograniczona jest do paru wątków i postaci w ich baśniowym wymiarze.

Oprócz rozpowszechnionego stereotypu ukazującego haremy, bazyry i przepychy, Wschód od zawsze pozostawał mitycznym źródłem bogactwa duchowego i mądrości. Tam udawali się ci, którzy poszukiwali olśnienia i inspiracji, oraz ci, którzy w laickiej Europie odczuwali niedosyt pierwiastka duchowego. Sam orientalizm, zarówno blisko-, jak i dalekowschodni, w kulturze i literaturze polskiej i europejskiej doczekał się wielu opracowań, autorstwa orientalistów i polonistów, filologów i kulturoznawców, jednak w dalszym ciągu, pozostaje wiele białych plam do odkrycia. Tematy znane i wcześniej omawiane znajdują nową perspektywę badawczą, inne zjawiska po raz pierwszy stają się przedmiotem naukowej refleksji. Także literatura w Oriencie, ze względu na ogrom i różnorodność materiału, z którym badacze mają do czynienia, ciągle jeszcze wymaga wielu dociekań i czeka na kolejne odkrycia.

Niniejszy tom został podzielony na sześć części zgodnie z tematyką poruszaną w poszczególnych artykułach. W części pierwszej znalazły się teksty poświęcone szeroko rozumianym wątkom orientalnym w literaturze europejskiej. W pierwszym z nich Marek M. Dziekan analizuje recepcję literatury i kultury arabskiej przez pryzmat dzieł literackich

okresu traktowanego do tej pory marginalnie, mianowicie Młodej Polski, dwudziestolecia międzywojennego i literatury powojennej. Oprócz dzieł i nazwisk będących ikoną polskiego orientalizmu, takich jak Leśmian czy Makuszyński, pochyła się utworami, które dotychczas nie były pod tym kątem analizowane. Następnie Daniel Kalinowski podejmuje dyskusję nad nowatorskim zagadnieniem literatury pięknej polskiego buddyzmu, którą definiuje jako akt recepcji buddyzmu w zakresie prozy artystycznej. Wprawdzie dzieł tego typu ciągle nie jest zbyt wiele, jednak buddyzm jest obecny w Polsce dopiero od kilku dekad, a zjawisko to ze względu na swoją dynamikę i specyfikę wymaga opisanie i zbadania. Z kolei celem artykułu autorstwa Michała Kurana jest refleksja nad obrazem Orientu, reprezentowanym głównie przez Imperium Osmańskie w dziełach dwóch barokowych poetów Marcina Paszkowskiego i Samuela Twardowskiego. W dalszej części Czesław Łapicz pochyła się nad unikatowym zjawiskiem, jakim jest piśmiennictwo Tatarów – muzułmanów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ich twórczość stanowi niezwykle przykładowy przykład literatury *aljamia-do*, powstającej na styku różnych religii, języków, kultur i tradycji. Pierwszy rozdział zamyka artykuł Małgorzaty Sokołowicz poświęcony wizji Orientu w poezji francuskiej doby romantyzmu, reprezentowanej przez twórczość trzech poetów: Alphonse'a de Lamartina, Victora Hugo i Alfreda de Musseta.

Kolejne teksty zostały zebrane w części drugiej, zatytułowanej *Podróż, podróżnicy i ich zapiski o Oriencie*. W pierwszym z nich Adam Bednarczyk podejmuje dyskusję na temat znaczenia wyprawy ekscesarza Takakury do Itsukushimy. Zapiski Minamoto no Michichiki, który utrwalił to wydarzenie, są zapowiedzią nowego i popularnego pisarstwa, jakim się staną w następnych wiekach dzienniki z podróży (*kikō*). Jego relacja to jednak nie tylko cezura w historii gatunku *kikō*, ale także źródło informacji o młodym władcy, dla którego kilkutygodniowy pobyt w miejscu, które przypominało krainę zamieszkiwaną przez nieśmiertelnych mędrców, miał moc niemal uzdrawiającą. To tam zapomniał na chwilę o problemach, którymi żyło podówczas centrum kraju. Następny tekst, autorstwa Grzegorza Gilewskiego, omawia stereotypowy obraz Tyflisu – stolicy XIX-wiecznego Kaukazu. Poprzez pryzmat ówczesnych relacji Polaków, którzy przebywali w Tyflisie w celach turystycznych lub przymusowo na zesłaniu, autor pokazuje, że ich uwagi nie przyciągała „europejskość” miasta, ale jego

egzotyka: bazyry, łaźnie, karawanseraje czy orientalne świątynie. Tekst Ewy Góreckiej analizuje natomiast deskrypcję Japończyka zasadzającą się na obrazie ciała. Na podstawie licznych polskich relacji z podróży do Japonii autorka wykazuje, że to właśnie uwydatnianie cech somatycznych mieszkańców Archipelagu Japońskiego stanowi w nich ważne ogniwo dla zrozumienia kultury japońskiej. Deskrypcje te pozwalają uchwycić jej odmiennosć (szczególnie w wymiarze aksjologii i estetyki) i wiodą do poszerzenia świadomości i dookreślenia tożsamości autorów, niezależnie od ich zainteresowań czy zdolności literackich.

Zagadnieniom tradycji, nowoczesności i transgraniczności we współczesnej literaturze arabskiej poświęcony został rozdział trzeci, który otwiera artykuł autorstwa Joanny Głuchowskiej i Magdaleny Lewickiej. Przedmiotem naukowej refleksji autorek są dylematy tożsamości w powieściach przedstawicielki frankofońskiej literatury Maghrebu Assia'i Djebar. Ich przejawem na poziomie literackiego tworzywa jest przede wszystkim intertekstualność oraz interferencje językowe. W kolejnym artykule Magdalena Kubarek podejmuje zagadnienie współczesnej literatury muzułmańskiej, której czołowym przedstawicielem w świecie arabskim jest Nağīb al-Kaylānī. Wprawdzie powiązanie literatury i religii nie stanowi żadnego *novum*, jednak literatura określana jako muzułmańska jest zjawiskiem nowym i stosunkowo mało znanym w Europie. Z kolei Magdalena Lewicka analizuje twórczość i idee „ojca tunezyjskiego odrodzenia”, Hayr ad-Dīna At-Tūnusiego, który próbował wypracować koncepcję rozwoju świata arabskiego łączącą dorobek europejskiej i arabskiej myśli społeczno-politycznej. W ostatnim z artykułów Adrianna Maško dokonuje analizy dwóch powieści współczesnych pisarzy irackich, które stanowią literackie świadectwo następujących po sobie katastrof: wojny iracko-irańskiej toczony w latach 1980–1988, I wojny w Zatoce Perskiej z 1990–1991 roku, kryzysu ekonomicznego w latach dziewięćdziesiątych, II wojny w Zatoce Perskiej rozpoczętej w 2003 roku oraz następującego po niej okresu amerykańskiej okupacji kraju i walk międzywyznaniowych.

Rozdział czwarty, zatytułowany *Piękno Orientu w znakach, tekstach i obrazach* zawiera dwa artykuły poświęcone twórczości autorów Azji Wschodniej i Południowej. W pierwszym z nich Kamila Junik-Łuniewska analizuje tekstową rzeczywistość w poetyckich utworach współczesnego pisarza indyjskiego Udayana Wadźpeji, przedstawiciela Szkoły Bhopal-

skiej, która zmieniła oblicze poezji indyjskiej, kładąc nacisk na związek między słowem a dźwiękiem i oraz na wizualną stronę wiersza. Z kolei Marcelina Leśniczak omawia motyw kwiatów wiśni (*sakura*) i lisa (*kitsune*) w twórczości Tanizakiego Jun'ichirō – jednego z najwybitniejszych i – z perspektywy europejskiego czytelnika – być może jednego z najciekawszych japońskich pisarzy XX wieku. Oba motywy występują w sztukach klasycznego teatru *kabuki*, w których Tanizaki szukał inspiracji. Odwołując się do nich, autorka wskazuje na znaczenie motywu *sakura* i *kitsune* nie tylko w życiu pisarza, ale również w życiu bohaterów jego utworów.

Kolejna część tomu zawiera teksty podejmujące tematykę dydaktyzmu w literaturze. Aleksandra Jarosz przybliży jeden z przykładów bogatej literatury ustnej, jaka powstała w języku miyako – *Uhu-uzza-nu jugataz* (Opowieść o przepiórkach). Język miyako to współcześnie zagrożony język z grupy riukiuańskiej, tradycyjnie używany na wyspach grupy Miyako na południowych peryferiach dzisiejszej Japonii. Krótką fabułę *Uhu-uzza-nu jugataz*, opowiadającą o dwóch przepiórkach-rodzicach, które zastał wielki pożar na polu, cechuje morał, a szczegółowa analiza językonawcza tekstu oryginalnego, wzbogacona o komentarze autorskie do przekładu, wskazuje na fascynującą – choć, niestety, zamierającą – różnorodność pieśni, przysłów, opowiadań czy legend. Kolejna autorka, Barbara Ostafin, pochyla się nad zagadnieniem *adabu*, średniowiecznej literatury dydaktycznej, która miała pouczać, ale też przez swoją lekką formę bawić, a istotnym jej elementem o charakterze normatywnym były anegdoty. Autorka podejmuje się dokonania typologii rodzajów bohaterów anegdot, których cechą wspólną nierzadko była jakaś przywara.

Ostatnie trzy artykuły poświęcone zostały literaturze chińskiej. Agnieszka Paterska-Kubacka prezentuje genezę bajek i ukazuje ich istotne miejsce w literaturze chińskiej. Autorka sięga do najdawniejszych zażytków literatury chińskiej w poszukiwaniu źródeł bajki. Wymienia pojawienie się buddyizmu w Chinach jako jedną z inspiracji twórców bajek. Opisuje również krótką historię tego gatunku po 1949 roku. Wojciech Ruchniewicz przypomina postać Israela Epsteina – żydowskiego reportażystę, o niejasnej identyfikacji narodowej (mieszkał m.in. w Warszawie), po 1949 obywatela Chin. Epstein, zafascynowany komunistami chińskimi, przez całe swoje dorosłe życie służył Komunistycznej Partii Chin poprzez swoje propagandowe teksty, pisząc m.in. w anglojęzycznym *China Daily*.